ਬਾਬਾ ਰਾਮਦੇਵ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਭਵਨ

ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ
ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਮੁਖੀ
ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਿਆਨ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਹਿਮਾਚਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਠਾਈ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਸਮੇਤ ਅਨੰਦ ਭਵਨ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਲੀਜ਼ ਉਪਰ ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਦੇਵ ਨੂੰ 99 ਸਾਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਪਾਠਕ ਅਚੰਭਿਤ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਦੁਖ ਲੱਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਅਨੰਦ ਭਵਨ ਪਰੀ-ਮਹਿਲ ਵਾਂਗ ਸਾਫ ਉਕੱਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਾਲ 1965 ਵਿਚ ਮੈਂ ਸੱਤਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂ। ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਹਸਮਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੱਤਰ ਆਇਆ ਕਿ ਦਸ ਦਿਨਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਨਾਲ ਭੇਜੋ, ਸਾਰਾ ਖਰਚਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਤਿੰਨੇ ਬੱਚੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਲਾਸਾਂ ਦੇ ਹੋਣ। ਮੁੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਨੋਟਿਸ ਵੀ ਲਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਚਾਹਵਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਦੇਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੁਣ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭੇਜਾਂਗੇ। ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ੀ ਨਾ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਇਓਂ ਲਗਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਲੰਬਸ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਨਾਰਾ ਮਿਲੇਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਜਿਉਂਦਾ ਵਾਪਸ ਆਏਗਾ ਵੀ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਅੱਗੇ ਅੱਠਵੀਂ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਮਾਸਟਰ ਦੇਵਰਾਜ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਵਧੀਕ ਹਿਤ ਨਾਲ ਪੜਾਉਂਦਾ। ਛੇਵੀਂ ਵਿਚੋ ਬਾਜ਼ੀਗਰਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਦਾਨਾ ਰਾਮ, ਸੱਤਵੀ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਅਤੇ ਅੱਠਵੀਂ ਵਿਚੋਂ ਮਦਨ ਲਾਲ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ। ਤਿੰਨੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਬੁਲਾ ਲਏ ਤੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਟੂਰ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਪਹਾੜੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਹੜਾ ਬੱਚਾ ਮੇਲੇ ਜਾਣੋ ਨਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਤਿਆਰ ਸਾਂ ਪਰ ਮਾਪੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੰਨਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉ। ਬਾਕੀਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆਏ, ਮਾਂ ਨੇ ਸਾਫ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਕਿਰਾਇਆ ਮੈਂ ਦਿਆਂਗਾ, ਸਾਰਾ ਖਰਚਾ ਸਰਕਾਰ ਕਰੇਗੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਜੇ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਣੈ ਫੇਰ ਕਿਰਾਇਆ ਖਰਚਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ, ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਥੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੈ। ਖੈਰ, ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਉਹ ਵਾਸਤੇ ਪਾਏ ਕਿ ਆਖਰ ਹਾਂ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਪੈਂਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਕੁਰਤੇ ਪਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ। ਦੋ ਦੋ ਕੁਰਤੇ ਪਜਾਮੇ ਟਰੰਕੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਏ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਪੈਂਟ ਪਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਅਸੀਂ ਮੰਗ ਕੇ ਵੀ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੈਂਟ ਸਿਲਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮੈਨੂ ਘਰੋਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਮਿਲੇ, ਦਾਨਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀ ਮਿਲਿਆ, ਮਦਨ ਲਾਲ ਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲਿਆ, ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਨਹੀਂ। ਕਿਤੇ ਜੇਬ ਨਾ ਕੁਤਰੀ ਜਾਵੇ, ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿਤੇ।

ਪਿੰਡੋਂ ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਬੱਸ ਫੜੀ ਤੇ ਪਟਿਆਲਿਓਂ ਕਾਲਕਾ ਦੀ। ਸ਼ਾਮੀ ਅੱਠ ਕੁ ਵਜੇ ਕਾਲਕਾ ਪਲੈਟਫਾਰਮ ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪਰੌਠੇ ਹਰੇਕ ਕੋਲ ਸਨ, ਖਾਧੇ, ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਉਪਰ ਸੌਂ ਗਏ। ਬੇਸ਼ਕ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਉਥੇ ਫਿਰਦਾ ਹਰੇਕ ਅਜਨਬੀ ਜੇਬ ਕੁਤਰਾ ਲੱਗਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਘਰ ਜਾਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗੂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੱਖ ਨਹੀਂ, ਕਿਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਖਾਲੀ ਜੇਬਾਂ ਨਾ ਕੁਤਰ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕੋਠੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਦਾਨਾ ਰਾਮ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਲਗਦੈ ਆਪਣੇ ਵਰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਕੁਤਰ ਕੁਤਰ ਕੋਠੀਆਂ ਬਣਾਈ ਗਏ ਪਹਾੜੀਏ।

ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਸ਼ਿਮਲੇ ਜਾਂਦੀ ਟਰੇਨ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਹੋਗਏ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਖਿਡੌਣਾ ਗੱਡੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਯਾਨੀ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਲਗੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕੰਡਾਘਾਟ ਉੱਤਰ ਗਏ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਚੰਡੀਗੜ ਤੋਂ ਚਾਰ ਟੂਰਿਸਟ ਬੱਸਾਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਹੋਕੇ ਅਨੰਦ ਭਵਨ ਪੁੱਜਾਂਗੇ। ਚਾਹ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਬੱਸਾਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਇਕ ਬਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਜਣੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ।

ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਪਹਾੜੀਆਂ, ਹਰੀਆਂ ਵਾਦੀਆਂ, ਚੀੜ ਦੇ ਦਰਖਤ, ਫੁੱਲਦਾਰ ਝਾੜੀਆਂ ਵਗਦੀ ਨਦੀ ...ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ ਦੇਖਦੇ, ਬੋਲਦੇ ਨਾਂ, ਉਗਲਾਂ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਦੇ। ਲਿਬਾਸ ਪੱਖੋਂ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦਮ ਬਾਕੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਸਾਂ- ਖਰੇ ਉੱਲੂ, ਪੂਰੇ ਗੰਵਾਰ, ਡਰੇ ਡਰੇ। ਬੱਸਾਂ ਰੁਕੀਆਂ। ਅਨੰਦ ਭਵਨ ਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਹਿਲ। ਏਨੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਮਰੇ, ਪਲੰਘ, ਬਿਸਤਰੇ ਤੇ ਗੁਸਲਖਾਨੇ। ਪਿੰਡ ਕਿਸੇ ਘਰ ਗੁਸਲਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਘਰਾਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਖੂੰਜੇ ਵਿਚ ਨਿਕਾ ਜਿਹਾ ਪੱਕਾ ਫਰਸ਼ ਹੁੰਦਾ, ਮੁੰਡੇ ਇਵੇ ਨਹਾ ਲੈਂਦੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਮੰਜੀ ਟੇਢੀ ਕਰਕੇ ਨਹਾਉਂਦੀਆਂ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਤੁਰ ਫਿਰ ਕੇ ਇਸ ਮਹਿਲ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਆਕੇ ਗੱਦਿਆਂ ਤੇ ਲੇਟ ਗਏ ਪਰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਸਵੇਰ ਹੋਈ, ਪੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਸਾਬਣਾ ਨਾਲ ਨਹਾਤੇ। ਪਲੇਟਾਂ ਚੁਕ ਚੁਕ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਬਰੇਕਫਾਸਟ ਲਈ ਜਾ ਖਲੋਤੇ। ਬ੍ਰੈਡ, ਜੈਮ , ਮੱਖਣ, ਦੁੱਧ, ਚਾਹ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਹਰੇਕ ਦਾ ਭਾਰ ਤੋਲਿਆ ਗਿਆ। ਨਾਸ਼ਤੇ ਪਿਛੋ ਹਸਮਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਭਾਸਣ ਦਿਤਾ, ਅਨੰਦ ਭਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿਹਾ ਕਿ ਟਾਈਮ ਟੇਬਲ ਵੰਡ ਦਿਆਂਗੇ। ਦਸ ਦਿਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲੇਗਾ। ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਇਕੱਲਾ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਸਮਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਕੱਦ ਕਾਠ ਬਿਲਕੁਲ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ ਵਰਗੀ। ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਭਵਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਗਿਫਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਇਹ ਭਵਨ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਗਿਫਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇਹ ਮਹਿਲ ਪੰਜਾਬ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਨੂੰ ਗਿਫਟ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗਏ ਸਾਂ, ਉਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਾਦ ਨਹੀਂ, ਨੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੰਚਨ-ਜੰਗਾ, ਇਕ ਨਦੀ ਅਨੰਦ ਭਵਨ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਲੰਘਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਉੱਪਰ ਲੱਕੜ ਦਾ ਪੁਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਧੋਂ-ਪੁਲ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੰਜਣ ਵਾਂਗ ਹਸਮਨ ਸਿੰਘ ਪਗਡੰਡੀਆਂ ਉਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤੇ ਸਾਡੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਅਧਿਆਪਕ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਕੂਲ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਥੇ ਬਿਠਾ ਦਿੰਦੇ .. ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪਹਾੜੀ ਗੀਤ ਸੁਣਾਉਂਦੀਆਂ, ਪਹਾੜੀ ਨਾਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ... ਪੂਰਾ ਪਰਿਸਤਾਨ।

ਜੀਣਾ ਪਹਾੜੇ ਦਾ ਜੀਣਾ।
ਠੰਢੀ ਠੰਢੀ ਵਾ ਵਗਦੀ,
ਬਰਫੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣਾ।

ਚੈਲ ਤੇ ਸ਼ਿਮਲੇ ਪੈਦਲ ਗਏ ਸਾਂ। ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਸਤਰਾਂ ਦੇ ਦਰਿਸ਼ ਮੈ ਬਾਦ ਵਿਚ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇ। ਲਗਭਗ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਅਨੰਦ ਭਵਨ ਵਰਗਾ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਿਆ।

ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ। ਭਾਰ ਤੋਲਿਆ। ਹਰੇਕ ਦਾ ਔਸਤਨ ਤਿੰਨ ਪੌਂਡ ਭਾਰ ਵਧਿਆ। ਆਖਰੀ ਰਾਤ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੱਚੇ ਖਰੂਦ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਿਰਹਾਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੇਂਦਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ। ਮੁੱਕੇ ਠੁੱਡੇ। ਪੰਜ ਛੇ ਸਰਹਾਣੇ ਪਾਟ ਗਏ। ਮਾਸਟਰਾਂ ਨੇ ਦਬਕਾ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸੁੱਤੇ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਹਸਮਨ ਸਿੰਘ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਰਾਤ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਤੋਂ ਖਫਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ, ਕਿਹਾ- ਮੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਸਮਝ ਕੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾਇਆ, ਮੇਜ਼ਬਾਨੀ ਕੀਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਇਨਾਮ ਮਿਲੇਗਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣੇ ਬੱਚਿਆ ਦੀ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸਨਾਖਤ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਸੁਝਾਉਣਗੇ। ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਸਖਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ। ਪੁੱਛਿਆ ਦੱਸੋ ਕਿਸ ਕਿਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਰੱਖਾਂ ? ਡੈਡ ਸਾਈਲੈਂਸ। ਸਾਰੇ ਨੀਵੀਆਂ ਪਾਈ ਬੈਠੇ। ਠੀਕ ਐ ਫਿਰ। ਮੈਂ ਆਪੇ ਬਣਾ ਦਿੰਨਾ। ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ- ਇਹ ਹਨ ਤੁਹਾਡੇ ਜੱਜ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੱਜਮੈਂਟ ਦੇਣਗੇ, ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਕਰਨਗੇ। ਅਸੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜਿਵੇਂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਡਰਨੇ ਗੱਡੇ ਹੋਣ। ਮੂੰਹਾਂ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੱਚੇ ਵੱਖੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹਸੇ।

ਫੁੱਲ ਬੈਂਚ ਤੁਰਤ ਹਰਕਤ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਬਰੇਕਫਾਸਟ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਨਿਬੇੜਿਆ। ਫੇਰ, ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਲਾਹਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਤੂਤ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭੰਗ ਸਾਡੇ ਰਾਹੀਂ ਪਵੇ .... ਇਹ ਸਾਡੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਰਾਹੀਂ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇ, ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬੈਠੇ ਸੋਚਦੇ ਰਹੇ। ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤਾਂ ਬੈਠਣ ਸਾਰ ਲਿਖ ਲਏ ਸਨ। ਸਜ਼ਾ ? ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਈਏ? ਦਾਨਾ ਰਾਮ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ- ਉਏ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੈਂਪ ਲੱਗੇਗਾ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਆਉਣਗੀਆਂ, ਉਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਕੇ ਜਾਣਗੀਆ। ਆਪਾਂ ਇਹ ਲਿਖ ਦਿੰਨੇ ਆਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਸਿਰਹਾਣੇ ਪਾੜਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।ਸਿਰਹਾਣੇ ਪਾਟੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਖੀਏ ਉੱਧੜ ਗਏ ਹਨ। ਜੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਈ ਧਾਗੇ ਦਾ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿਲਾਈ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ। ਹੁਣ ਸਾਡੀਆਂ ਭੈਣਾ

ਦਾ ਟੂਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕੰਮ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਿਲਵਾ ਲਏ ਜਾਣ। ਬੱਚੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਖੇਡੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਹ ਉਧੜ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕੁੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੀਵਣਗੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਬੈਂਚ ਜੱਜਮੈਂਟ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ ਸੀ, ਹਸਮਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਕੱਤਰ ਆਇਆ, ਕਿਹਾ- ਦੇਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਜਲਦੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬੈਂਚ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਜੇ ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦਿਤਾ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਲਿਖ ਦਿਆਂਗੇ। ਉਹ ਤੇਜ ਕਦਮੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਲਿਫਾਫੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਰਿਪੋਰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਗਈ।

ਬੱਸਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈਆਂ। ਉਹ ਸਮਾਨ ਉਤਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਸੀਂ ਸਮਾਨ ਚੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਇਕੱਠਾ ਸੀ। ਵਿਦਾਇਗੀ ਸਮਾਰੋਹ ਹੋਏ, ਸਵਾਗਤੀ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ। ਫਿਰ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣ ਦੀ ਆਈਟਮ ਆ ਗਈ। ਹਸਮਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਗਲਤੀ ਉਪਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਜੱਜਮੈਂਟ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਜ਼ਾ ਮਨਜੂਰ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਲਿਫਾਫਾ ਕੱਟ ਕੇ ਬੈਂਚ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਾਲ ਵਿਚ ਤਾੜੀਆਂ ਦੀ ਗੁੰਜਾਰ ਪੈ ਗਈ। ਪਹਾੜੀ ਚੋਟੀਆਂ ਨੇ ਗੂੰਜਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਪਸ ਭੇਜੀਆਂ। ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜੱਫੀਆਂ ਵਿਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਗਲਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁਕੀਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਅੱਧਾ ਦਿਨ ਦਹਿਲ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਚਿਠੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੈ ਸੁਣਿਆਂ ਕਿ ਇਹ ਮਹਿਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁਫਤੋ ਮੁਫਤ ਬਾਬਾ ਰਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਮੇਰਾ ਮਹਿਲ ਮੈਥੋਂ ਖੁੱਸ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਹਿਮਾਚਲ ਟੂਰਿਜ਼ਮ ਵਿਭਾਗ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਡਾਕੇ ਵੱਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਰਾਮਦੇਵ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾਊ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾਅ ਦਵਾਈਆਂ ਵੇਚਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਾਸਮੈਟਿਕਸ ਵੀ ਵੇਚਣ ਲੱਗ ਪਿਐ। ਇਹ ਇਸ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਪਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਉਪਰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤੀਆਂ? ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਸਰਕਾਰ ਮੁਫਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿਆ ਕਰਦੀ। ਅੰਦਰਖਾਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸੌਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ 28 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚਲਾ ਆਨੰਦ ਭਵਨ ਹੁਣ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ। ਦੋ ਹਫਤਿਆਂ ਵਿਚ ਪਤਾ ਚੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਸੁਆਮੀ ਕੋਲ ਨਾ ਜੋਗ ਹੈ ਨਾ ਰਾਜ। ਉਸ ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਵਪਾਰ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਪਰਜਾ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਹੈ। ਸੋ ਇਹ ਮੇਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਮੈਨੂੰ ਵਾਪਸ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਲੀਜ਼ ਡੀਡ ਕੈਂਸਲ ਕਰੇ।

ਅੰਨਾ ਹਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਚਕਰੀਆਂ ਘੁਮਾਉਣੀਆਂ ਸੌਖਾ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਸਰਕਸ ਦੇਖਣ ਪਿਛੋਂ ਬੱਚੇ ਘਰ ਆਕੇ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਕਰਨ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲੱਤ ਬਾਂਹ ਤੁੜਵਾ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਨਾਲ ਇਹੋ ਹੋਇਆ। ਲੱਤ ਤੇ ਸੱਟ ਖਾਧੀ, ਔਰਤ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨ ਕੇ ਦੌੜਨਾ ਚਾਹਿਆ। ਉਸਦੇ ਇਹਨਾ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।